La ruta «Espais llegendaris de Tarragona»: quan la llegenda torna a la ciutat

Emili Samper Prunera
Universitat Rovira i Virgili
emili.samper@urv.cat

RESUM

«Espais llegendaris de Tarragona» és una ruta que recorre cinc espais emblemàtics de la ciutat que han estat escenari d'una llegenda. L'activitat s'inclou dins la cinquena edició de «La ciutat a cau d'orella», un cicle d'activitats que parteix de l'oralitat per oferir activitats adreçades als més joves, organitzat per la Conselleria de Joventut de l'Ajuntament de Tarragona, la Biblioteca Pública de Tarragona, l'Arxiu de Folklore de la Universitat Rovira i Virgili i l'Escola de Lletres. Aquest article recull l'experiència d'aquesta ruta, adreçada a un públic familiar, i explica la seva gestació en el marc de l'esmentat cicle així com els canvis produïts en les successives edicions, fruit de canvis diversos, com el públic al qual es dirigeix, la seva durada o els espais visitats. En annex s'inclouen imatges dels espais visitats, així com els textos utilitzats com a punt de partida per a la seva elaboració procedents del llibre Llegendes de Tarragona.

PARAULES CLAU

ruta; llegenda; Tarragona; folklore; joventut

ABSTRACT

“Legendary spaces of Tarragona” is a route that visits five emblematic spaces in the city that have been the scene of a legend. The activity is included in the fifth edition of “The whispering city”, a cycle of activities aimed at young people that uses the oral tradition. It is organized by the Town Council’s Service for Young People, Tarragona Public Library, the Folklore Archive of the Rovira i Virgili University and the School of Arts. This paper

describes the route, which is aimed at families, and explains how it was created within the framework of this cycle. It also describes the modifications that have been made in successive editions as a result of various changes, such as the audience it is aimed at, its duration and the spaces visited. The appendix includes images of these spaces, as well as the texts from the book Llegendes de Tarragona (Legends of Tarragona) that were used to prepare the route.

KEYWORDS

route; legend; Tarragona; folklore; youth

REBUT: 4/OI/2020 | ACCEPTAT: 24/OI/2020

1. Les rutes literàries

L'aparició de les rutes literàries respon a l'objectiu de conèixer el llegat literari d'un autor ubicat en el seu context natural, ja que, en resseguir les seves petjades literàries i desplaçar-se al lloc dels fets, es produeix un diàleg amb ell i amb el seu context (Munmany 2017: 81-83).¹ La gestió del patrimoni literari ens permet, d'aquesta manera, apropar-nos a aquest univers creatiu i personal de l'autor i a entendre millor la seva obra. El paper de l'espai (el territori) és clau:

Les rutes no deixen de ser un mecanisme per difondre l'obra i la vida de l'autor, però també per donar a conèixer i vendre el territori que el va acompanyar. [...]

En qualsevol cas, la base de la ruta com a producte cultural turístic busca vendre el contingut literari de cada un dels punts que l'articulen com el seu recorregut per un territori concret, i posa èmfasi, això sí, en l'autenticitat i la singularitat, perquè, encara que siguin recreades, és el que demana globalment el públic (Munmany 2017: 84).

Bataller (2016: 188) assenyala que «l'espai ha estat interpretat en clau literària» i es fa ressò de la importància de la ciutat com a espai literari, ja que «la ciutat pot ser entesa, doncs, com una construcció discursiva edificada a partir d'una acumulació de textos».

Magí Sunyer ofereix «sense intenció d'aconseguir l'exhaustivitat» una tipologia de rutes literàries:

1. Les que expliquen un indret, una època o una circumstància a través de textos d'un escriptor o d'uns quants escriptors que s'hi relacionen.
2. Les que expliquen un escriptor o algun aspecte d'un escriptor, la seva obra o una part de la seva obra, en relació amb indrets presents en la seva literatura.
3. Les que expliquen un escriptor en moviment, ni que ell no hagi escrit sobre l'indret, amb qualsevol pretext que l'associï als punts de l'itinerari.
4. Les que expliquen un indret a través de textos no relacionats amb l'indret, però que s'hi podrien referir.
5. Les que combinen textos literaris amb altres d'històrics, geogràfics, crítics o de la mena que sigui (Sunyer 2015: 26).

Entre les que se circumscriuen a un espai concret però que ofereixen diferents veus que l'expliquen, hi podem situar les que es basen en textos procedents de l'oralitat. Ramos i Prats (2019) distingeixen, per la seva banda, entre dues grans tipologies de rutes literàries: les que trien llocs literaris i les que s'estructuren al voltant d'eixos temàtics, que són les que «associen diversos espais lligats a l'eix temàtic triat amb textos literaris» (2019: 101).

Quant a la preparació de les rutes literàries, Sunyer adverteix de la seva complexitat tot i l'aparent senzillesa:

¹ Aquest article s'emmarca en una línia de recerca que ha rebut finançament del Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats a través del projecte PGC2018-093993-B-I00 (MCIU/AEI/FEDER, UE) i forma part de la investigació del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC) de la Universitat Rovira i Virgili, consolidat per la Generalitat de Catalunya (2017 SGR 599).

Ni que es plantegi de manera molt elemental, una ruta mínimament ben feta té uns requeriments que en compliquen l'elaboració, tot i que sempre sigui aconsellable que la complexitat es noti poc quan els espectadors segueixen la representació. En efecte, una ruta és un espectacle, i només si es prepara de manera adequada reuneix els ingredients que, potser poc percebuts, la converteixen en una peça artística. Com el teatre, la ruta no es completa en l'escriptura sinó en la representació (Sunyer 2015: 25).

Aquest article presenta l'experiència d'una d'aquestes rutes. Titulada «Espais llegendaris de Tarragona» i dissenyada a partir del recull *Llegendes de Tarragona* (Samper 2014), la ruta ofereix la visita a cinc espais emblemàtics de la capital tarragonina que han estat escenari d'una llegenda. En cadascun s'hi relaciona el lloc visitat amb el relat tot presentant diverses tipologies de narració i dramatització. La realització d'aquesta activitat s'emmarca dins la cinquena edició de «La ciutat a cau d'orella» (Guirro, Pujol, Ventura), un cicle organitzat per la Conselleria de Joventut de l'Ajuntament de Tarragona, la Biblioteca Pública de Tarragona, l'Arxiu de Folklore de la Universitat Rovira i Virgili i l'Escola de Lletres.

2. La ciutat a cau d'orella

«La ciutat a cau d'orella» és un cicle d'activitats vertebrat al voltant de les llegendes urbanes nascut l'any 2012 i gestat des de la voluntat de col·laboració existent entre la Biblioteca Pública de Tarragona i el Servei Municipal de Joventut de l'Ajuntament de Tarragona mitjançant l'Espai Jove Kesse. Es compta, també, amb la complicitat de l'Escola de Lletres de Tarragona i altres entitats i col·lectius, entre els quals s'hi troba l'Arxiu de Folklore del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili.

Adreçat especialment a un públic jove, el cicle parteix de la història oral per oferir un seguit de propostes que conjuguen la promoció d'hàbits saludables, l'educació i el desenvolupament, el lleure educatiu, la cohesió social, la participació, la creativitat i la divulgació cultural, fet que n'ha propiciat el reconeixement amb la distinció de bona pràctica en polítiques de joventut per la Direcció General de Joventut de la Generalitat de Catalunya l'any 2016.

L'origen del projecte es remunta al 2011 quan Imma Pujol, tècnica i bibliotecària de la Biblioteca Pública de Tarragona i contacontes, va desenvolupar una activitat amb llegendes urbanes en un centre de secundària. A partir d'aquí, es va plantejar treballar les llegendes urbanes amb el públic jove i es va contactar amb el Servei Municipal de Joventut de l'Ajuntament de Tarragona, que va oferir desenvolupar aquesta proposta dins d'un programa d'alternatives d'oci i consum. D'aquesta manera va néixer el cicle de llegendes urbanes anomenat «La ciutat a cau d'orella», plantejat a partir d'aquest argument inicial:

Tothom coneix la història escrita de Tarragona: el passat gloriós romà, la desfeta de l'any 1000, la Guerra del Francès... Però què en sabem d'aquelles històries que no s'expliquen als llibres? Rumors que corren de boca a orella i que esdevenen un element més del nostre dia a dia, experiències que sobrepassen els límits del temps i l'espai i creixen en l'imaginari col·lectiu com a referents de la ciutat quotidiana. Un cicle que aplega la història oral en un seguit de propostes que contenen des d'activitats lúdiques, participatives i nocturnes fins a plantejaments més tècnics i reflexius.

Tot plegat per donar forma i paraules a la Tarragona de tots i totes, la que construïm amb el nostre dia a dia.²

Els objectius del programa (recollits de l'edició de 2015) són:

- Proposar una alternativa d'oci juvenil a la ciutat tot fomentant el treball conjunt de diverses entitats juvenils i institucions de Tarragona mitjançant l'eix motivador que aporten les llegendes urbanes i la seva rumorologia.
- Promoure accions formatives, divulgatives i lúdiques fomentant en si mateixes els espais de trobada jove i vinculant xarxes de treball comunitari que visualitzin i comparteixin recursos.
- Visualitzar les fortaleses del col·lectiu juvenil mitjançant un programa que connecta el teixit associatiu de la ciutat.³

Fins ara, s'han dut a terme set edicions d'aquest cicle. Del plantejament inicial d'agafar com a base de treball les llegendes urbanes s'ha passat a una major amplitud de gèneres, amb edicions dedicades, per exemple, a les rondalles, a les llegendes (no exclusivament urbanes), a la figura de l'heroi i l'heroïna o a la mirada dels espais menys coneguts de la ciutat.

La vinculació de l'Arxiu de Folklore amb aquest cicle es remunta a la primera edició, l'any 2012, amb la conferència de Carme Oriol titulada «El món de les llegendes urbanes» (el 20 de novembre de 2012), que oferia les bases teòriques sobre aquest gènere al públic assistent i, alhora, va significar un primer contacte (genèric) des de l'àmbit universitari cap a les entitats organitzadores del cicle. L'any 2014, dins la tercera edició del cicle, és Emili Samper qui realitza una xerrada, titulada «Un amic m'ha explicat que... L'apassionant món dels rumors» (el 24 de novembre de 2014) i entra en contacte amb els organitzadors. A partir d'aquest moment, Emili Samper s'incorpora a l'equip de treball que dissenya i organitza aquest programa i, d'aquesta manera, l'Arxiu de Folklore s'afegeix formalment a les entitats que organitzen el cicle.⁴

Aquesta incorporació a l'equip de treball, que és l'encarregat d'idear, dissenyar i desenvolupar les activitats que formen el cicle, queda reflectit en l'edició següent, la quarta, corresponent a l'any 2015. En aquesta ocasió es decideix orientar el cicle cap a un altre gènere folklòric, com és la rondalla, i dedicar tot el programa d'activitats a commemorar el centenari de la mort del folklorista Cels Gomis i Mestre (1841-1915). Emili Samper, ja integrat dins l'equip de treball del cicle i com a especialista en aquest folklorista, participa activament en el disseny de les activitats. Amb Imma Pujol, de la Biblioteca Pública de Tarragona, es duu a terme el taller «Rondalla ve, rondalla va. De l'escola a l'institut» (el 25 de novembre de 2015). Es tracta d'un taller de creació de rondalles adreçat als alumnes de diferents

2 Extret del «Projecte 2015», disponible en línia a <<http://www.joventut.info/bonespractiques/wp-content/uploads/2016/03/LA-CIUTAT-A-CAU-DORELLA-projecte-2015.pdf>> [data de consulta: desembre de 2019].

3 Extret del «Projecte 2015», disponible en línia a <<http://www.joventut.info/bonespractiques/wp-content/uploads/2016/03/LA-CIUTAT-A-CAU-DORELLA-projecte-2015.pdf>> [data de consulta: desembre de 2019].

4 Sobre l'Arxiu de Folklore i l'activitat que es desenvolupa des d'aquesta unitat de recerca, es pot consultar l'article de Carme Oriol i Emili Samper (2019), publicat amb motiu dels vint-i-cinc anys de l'Arxiu.

centres d'ensenyament d'educació secundària. Els participants han de crear, en grup, la seva versió d'una rondalla recollida per Cels Gomis, a partir de diferents elements que tenen a l'abast i que ofereixen pistes sobre el desenvolupament de l'argument de la rondalla i que es presenten, físicament, dins d'una capsa.

En la sisena edició (2018), dedicada a «Heroica Tarragona», es tracta la funció de la figura de l'heroi i de l'heroïna i la seva relació amb el passat i el futur. Les diverses activitats ofereixen un ventall ampli de treball: tallers de rap, bosses personalitzades, enigmes, espectacles teatrals o un taller d'il·lustració i un club de lectura de còmics. Entre aquestes activitats hi ha un taller adreçat a estudiants de secundària titulat «Descobrim la Tarragona heroica». Agafant com a eix vertebrador cinc personatges heroics de la ciutat (Eutyches, Lluís Pons d'Icart, Rosa Venes, Francesc de Montoliu i Carolina Castellarnau), els estudiants han d'elaborar la seva història utilitzant un joc de cartes que representen les accions diverses que pot dur a terme el personatge protagonista (a partir de les funcions de Propp) i que ajudaran a desenvolupar el relat.

L'èxit del cicle «La ciutat a cau d'orella», més enllà de l'elevada participació de joves i de la implicació d'entitats juvenils de la ciutat de diferents tipus en les edicions successives, es veu reconegut l'any 2016 amb la distinció com a bona pràctica d'aquest cicle per part de l'Associació Catalana de Professionals de les Polítiques de Joventut (ACPPJ). En l'acte públic «La ciutat a cau d'orella, cinc anys de llegendes urbanes a Tarragona», celebrat el 28 de setembre de 2016, es fa públic i es comparteix amb la ciutadania aquesta distinció. En l'acte, presentat pel periodista Ricard Lahoz, s'hi duu a terme una taula d'experts al voltant del cicle i dels diferents elements que en formen part i es compta amb la participació de Pep Montes (des de l'àmbit de les polítiques de joventut), Rosa M. Codines (des de l'àmbit de l'ensenyament) i Carme Oriol (des de l'àmbit universitari).

En aquest mateix acte es presenta la cinquena edició del cicle (2016-17), dedicada a «Llegendes i misteris». D'una banda, es recupera com a tema central el gènere de la llegenda i, de l'altra, es vincula de manera especial a la ciutat de Tarragona.

3. Espais llegendaris de Tarragona

Una de les activitats que ofereix aquesta cinquena edició és una ruta de llegendes titulada «Espais llegendaris de Tarragona». Es tracta, de fet, de l'acte que la clou el 14 de gener de 2017, amb un gran èxit de participació. La crida, inclosa en el programa d'activitats, és la següent:

Us convidem a visitar els espais més llegendaris de Tarragona en aquesta ruta. Comptarem amb convidats inesperats que ens explicaran què va passar en alguns dels racons més coneguts de la ciutat. Segur que després d'aquesta visita els veureu amb uns altres ulls!⁵

La ruta, dissenyada i conduïda per Emili Samper, està formada per la visita a cinc espais de la ciutat de Tarragona. En cada espai, s'hi explica o representa una

⁵ Extret del programa d'activitats de la cinquena edició del cicle. Versió en línia disponible a <<http://www.arxiudefolklore.cat/2016/10/5a-edicio-de-la-ciutat-cau-dorella.html>> [data de consulta: desembre de 2019].

llegenda diferent. L'equip de treball del cicle hi participa de manera activa, com es veurà a continuació.

El punt de partida per al disseny d'aquesta ruta de llegendes és el llibre *Llegendes de Tarragona*, d'Emili Samper (2014). Es tracta d'un recull de relats situats no només en la ciutat de Tarragona, sinó també en altres indrets propers:

La ciutat de Tarragona i el seu entorn més proper conserven petjades que són testimoni del seu passat esplendorós, sobretot romà, però també medieval i modernista. Aquestes petjades es troben gravades en pedra en els monuments aixecats fa segles, però també en aquelles històries que hi van de bracet i que han perviscut de boca a orella i gràcies al testimoni escrit de diferents autors que les han recollit. Aquest llibre presenta cinquanta-sis llegendes agrupades en tretze apartats diferents que recuperen el testimoni de la Tarragona llegendària des de la seva fundació fins a l'actualitat i que conviden a resseguir-ne els carrers i els racons (Samper 2014: contracoberta).

La publicació forma part de la col·lecció *Contes i Llegendes*, de Publicacions de l'Abadia de Montserrat, que recull monografies d'aquesta temàtica d'indrets diversos dels Països Catalans. El fet que el llibre estigui integrat dins d'aquesta col·lecció (de tipus divulgatiu) en determina el contingut. Així, tot i que les llegendes triades són de procedència oral, les versions recollides al llibre estan elaborades per l'autor, a partir de la suma de les diferents fonts, tal com s'assenyala a la introducció: «Les llegendes que apareixen en aquest volum són recreacions lliures de les versions publicades en els reculls esmentats» (Samper 2014: 7-8). Aquestes fonts utilitzades, així com la contextualització de cada espai on se situa la llegenda, s'expliquen en els apartats introductoris de cadascun dels apartats del llibre.

Quant a l'ordenació dels materials, es presenten els relats agrupats en tretze apartats diferents,⁶ que segueixen un doble criteri d'ordenació:

D'una banda, s'han agrupat per apartats aquelles llegendes que es vinculen directament a un espai concret. És el cas de les versions del pont del Diable, de la platja del Miracle, de la torre del Pretori i de la catedral, pel que fa a Tarragona, i de les bruixes, en el cas d'Altafulla. La resta de llegendes es presenten agrupades per àmbits temàtics (Samper 2014: 8).

Aquesta divisió facilita una lectura per temes de les llegendes, així com un recorregut a peu pels carrers de Tarragona tenint en compte els tres períodes històrics contemplats al llibre (la Tarraco romana, la Tarragona medieval i la Tarragona modernista).

Per al disseny de la ruta «Espais llegendaris de Tarragona» es tenen en compte, inicialment, aquests recorreguts oferts pel llibre, al costat, això sí, d'altres factors que determinen quines llegendes es trien i quines es descarten en aquesta activitat, com ara:

- La durada de la ruta: dues hores i mitja.
- Els espais: la proximitat, els accessos i els horaris.
- El públic destinatari: familiar.

6 Els orígens de Tarragona; El pont del Diable; La platja del Miracle; La torre del Pretori; La catedral de Tarragona; D'altres temps; Terra de moros; Santa Tecla; Sant Magí; De santes i sants; Històries extraordinàries; Les bruixes d'Altafulla; Etimologies i expressions populars.

Els assistents a aquesta ruta visiten cinc espais on es narren, de maneres diverses, cinc llegendes diferents que vinculen l'espai amb els fets narrats i que compten amb la participació de diferents narradors. A continuació s'assenyalen els espais, la llegenda associada i el narrador, entre claudàtors:

1. Pla de la Seu (catedral): «Els apòstols de la Seu» [Emili Samper]
2. Claustre de la catedral: «La processó de les rates» [Siscu Guirro]
3. Seminari de Tarragona: «El braç de santa Tecla» [Imma Pujol]
4. Pretori: «La cambra fosca i el càstig de Pilat» [Marc Mestre]
5. Casa Castellarnau: «El fantasma de la casa Castellarnau» [Toni Garcia i Diana Avilés]

Soldevila i San Eugenio (2012: 988-989) proposen deu tipologies de llocs literaris, aplicades, en el seu cas, a la *Geografia literària dels Països Catalans*: (1) Literàries; (2) Monumentals; (3) Geogràfiques; (4) Històriques; (5) Artístiques; (6) Religioses; (7) Culturals; (8) Ecològiques; (9) Esportives; (10) Antropològiques. Els llocs literaris que conformen la ruta tarragonina proposada es troben dins la tipologia històrica, «llocs relacionats amb algun esdeveniment col·lectiu que ha fixat un punt d'inflexió en la història col·lectiva [...]». Però també els grans conjunts patrimonials» (2012: 988), combinada amb la tipologia religiosa.

Les llegendes d'aquesta ruta són de tipologia diversa, des de relats que presenten la vinculació amb un rastre físic (ja sigui un edifici o l'espai concret d'un indret) fins a llegendes protagonitzades per sants (els patrons de la ciutat, en aquest cas) o llegendes contemporànies (associades a espais tancats habitualment al públic). Cada relat es narra o representa de manera diferent, més o menys teatralitzada, i utilitzant versions de les llegendes que siguin més properes al públic actual. En annex es poden consultar els textos (extrets de Samper 2014) utilitzats com a punt de partida per a cada espai. En aquest cas, no es tracta d'una ruta literària en el sentit estricte, ja que no s'utilitza el recurs d'un (o diversos) lectors que llegeixen sempre els mateixos textos, sinó que cada narrador adequa el text al seu discurs, agafant com a punt de partida el material facilitat. Així, la primera llegenda («Els apòstols de la Seu») s'explica com una anècdota històrica; la segona («La processó de les rates») l'explica un dels servents del rei, vestit com a tal, i acompanyat d'una rata; la tercera («El braç de santa Tecla») s'explica com a contacontes; la quarta («La cambra fosca i el càstig de Pilat») l'explica un dels servents de Pilat, caracteritzat; la cinquena («El fantasma de la casa Castellarnau») compta amb la participació de dos actors: un interpreta el paper de guia d'aquest espai, que acompanya els visitants per la casa i es fa ressò de les històries que s'expliquen sobre aquest indret, i l'altre adopta el paper de la fantasma de la casa i explica, en primera persona, la seva història. D'aquesta manera, la ruta ofereix una tipologia diversa de narradors que n'enriqueixen el contingut i que no han d'anar lligades, necessàriament, al text escrit. El nexa comú entre els diferents narradors és la presència del conductor de la ruta (Emili Samper, en aquest cas) que guia els assistents en cada espai i n'explica les característiques bàsiques (històriques o geogràfiques) relacionades amb la llegenda, a manera d'introducció, abans de la recreació o explicació de cada relat.

Al final de la ruta, els assistents s'enduen un díptic amb informació diversa: un mapa dels cinc espais visitats de la ruta; una llista de lectures recomanades per ampliar-ne els coneixements (a més del citat llibre de Samper [2014], que és la base de la ruta), i informació de tipus pràctic sobre les entitats organitzadores. Aquest

díptic no té la funció només de recordatori, sinó que també s'elabora amb una intenció motivadora que ofereixi als assistents interessats la possibilitat d'ampliar coneixements sobre aquest mateix tema amb la consulta d'obres diverses (totes disponibles a la Biblioteca Pública de Tarragona), ja que, com deia Jaume Vidal Alcover (1978): «El coneixement de les nostres llegendes és una part important dels coneixements de nosaltres mateixos». Alhora, serveix per donar a conèixer les entitats implicades així com el cicle «La ciutat a cau d'orella» a públics diversos, no necessàriament (i exclusivament) juvenil.

Aquesta alta participació i l'interès mostrat per aquesta ruta fan que des de l'equip de treball del cicle es plantegin noves edicions. D'aquesta manera, es duu a terme una versió més reduïda de la ruta (i, per tant, més breu), adreçada a diversos centres de secundària de la ciutat, amb la visita a tres espais, precedida d'una introducció de tipus teòric (adequada al públic al qual s'adreça) sobre les característiques de les llegendes. Els espais triats, amb la llegenda i el narrador, són els següents:

1. Pla de la Seu (catedral): «Els apòstols de la Seu» [Emili Samper]
2. Claustre de la catedral: «La processó de les rates» [Siscu Guirro/Imma Pujol]
3. Casa Castellarnau: «El fantasma de la casa Castellarnau» [Toni García i Diana Avilés]

Aquesta edició compta amb la participació de tres centres de secundària, en un total de sis sessions (desenvolupades els dies 3 i 5 de maig, i 14 de juny de 2017). Malgrat que es tracta d'una activitat puntual i no, estrictament parlant, d'un ús de la ruta literària com a instrument didàctic, cal tenir en compte que «els alumnes han d'assumir un protagonisme rellevant en el seu procés de preparació i execució» (Ramos i Prats 2019: 102). En el cas que ens ocupa, els alumnes tenen un paper actiu durant la ruta, ja que han de respondre dues preguntes de cada llegenda i assenyalar en un mapa de la ciutat el lloc on es desenvolupa cada llegenda:

1. Pla de la Seu
En quin moment es diu que cau una de les escultures?
Quantes n'hi havia quan es va construir la catedral?
2. Claustre de la catedral
On es troba representada la processó de les rates?
Què volien fer les rates amb el cos del gat?
3. Casa Castellarnau
Com es deia la filla dels Castellarnau?
Quin instrument tocava?

4. Mapa: situa cada llegenda al mapa
En dates posteriors (el 25 de setembre de 2017), davant l'èxit de la primera edició, es duu a terme la segona edició de la ruta, inclosa dins el programa de festes de la ciutat (Santa Tecla),⁷ amb la modificació d'un dels espais i el retoc d'algunes de les versions narrades o representades:

- o. Serveis Territorials d'Educació: Introducció [Emili Samper]
1. Pla de la Seu (catedral): «Els apòstols de la Seu» [Emili Samper]

⁷ Les festes de Santa Tecla, patrona de Tarragona, tenen lloc habitualment del 14 al 24 de setembre i els actes principals es concentren al voltant del 23 de setembre, la diada de Santa Tecla.

2. Claustre de la catedral: «La processó de les rates» [Imma Pujol]
3. Seminari de Tarragona: «El braç de santa Tecla» [Maria Roig]
4. Capella de Sant Magí: «Les tres fonts» [Imma Pujol]
5. Casa Castellarnau: «El fantasma de la casa Castellarnau» [Toni Garcia i Diana Avilés]

En aquesta ocasió, la modificació dels espais, amb la supressió del Pretori i la incorporació de la capella de Sant Magí, respon a un doble motiu. Des del punt de vista pràctic, evita un dels desplaçaments més incòmodes (per les característiques de l'espai davant el fet d'acollir un bon nombre de persones en un període molt curt de temps), cosa que afavoreix el ritme de la ruta, al mateix temps que s'ofereix un espai alternatiu més còmode per als assistents. Des del punt de vista del contingut, s'enriqueix la ruta amb la inclusió d'un relat sobre el patró de la ciutat i, sobretot, amb l'ús d'un espai habitualment tancat (excepte en celebracions religioses concretes) com és el de la capella del patró de la ciutat. Aquesta segona edició és una bona mostra de l'adaptació dels continguts (i espais) a les necessitats dels organitzadors sense oblidar en cap cas les característiques del públic al qual s'adreça (familiar, en aquest cas). El disseny de la ruta és, doncs, prou flexible i permet introduir aquests canvis que en milloren alguns aspectes pràctics al mateix temps que ofereixen contingut nou.

4. Conclusions

La ruta «Espais llegendaris de Tarragona» és un bon exemple de treball conjunt i implicació de diferents entitats d'àmbits diversos i mostra com d'aquest esforç conjunt se n'obtenen resultats que poden tenir més repercussió que la que obtindrien aquests mateixos agents per separat. Alhora, es fomenta la participació activa de joves en activitats adreçades a un públic familiar. Aquesta activitat connecta els habitants amb la seva ciutat, ofereix noves mirades a indrets ja coneguts i resulta atractiva als ulls d'un públic divers (adult, jove i familiar).

L'elaboració de la ruta i els canvis introduïts en les edicions posteriors (la versió adreçada a un públic escolar i la segona edició de la ruta) mostren l'adaptació que ha de tenir una activitat d'aquesta mena, no només per adequar-se al públic al qual es dirigeix (i més quan varia), sinó també per adaptar-se a les necessitats pràctiques, com són els desplaçaments entre espais i els horaris de visita. Per tot plegat, s'evidencien les possibilitats ofertes en el treball de gèneres folklòrics com la llegenda que, amb una activitat com aquesta, torna de nou a l'espai des d'on originàriament havia sorgit.

Referències bibliogràfiques

- BATALLER, Alexandre (2016): «Espais i llocs literaris, conceptes de mediació literària: aplicació als casos de C. Sánchez-Cutillas i M. Vicent». *eHumanista/IVITRA* núm. 10: 188-207.
- GUIRRO, Francesc; Imma PUJOL; Ingrid VENTURA: «Leyendas urbanas». *Tantàgora. Revista de literatura oral*. Disponible en línia: <<http://revistatantagora.net/leyendas-urbanas-siscu-guirro-imma-pujol-ingrid-ventura/>> [data de consulta: desembre de 2019].
- MUNMANY, Mireia (2017): *La gestió del patrimoni literari. Conceptualització i anàlisi comparativa dels models català i anglès*. Tarragona: Publicacions URV.
- ORIOI, Carme; Emili SAMPER (2019): «L'Arxiu de Folklore de la URV: 25 anys de recerca i difusió de la literatura popular catalana». *Canemàs. Revista de pensament associatiu* núm. 17 (hivern-primavera): 72-85.
- RAMOS SABATÉ, Joan Marc; Margarida PRATS RIPOLL (2019): «Procés de creació d'un protocol d'anàlisi de rutes literàries des de la perspectiva de la recerca de didàctica de la literatura». *Didacticae* núm. 5: 99-114. DOI: 10.1344/did.2019.5.99-114
- SAMPER, Emili (2014): *Llegendes de Tarragona*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- SOLDEVILA, Llorenç; Jordi DE SAN EUGENIO (2012): «Geografia literària dels Països Catalans. El cas de la comarca d'Osona». *Ausa* xxv, 170: 979-1001.
- SUNYER, Magí (2015): «Literatura en el paisatge del Camp de Tarragona, el Priorat, el Baix Penedès i la Conca de Barberà. Tipologia de rutes i cases d'escriptor». Dins Montserrat DE ANCIOLA (coord.): *La literatura com a patrimoni i desenvolupament del territori: espais i rutes literàries*. Reus/Tarragona: Centre de Lectura de Reus/Arola/Publicacions URV, p. 19-37.
- VIDAL ALCOVER, Jaume (1978): *Recull de llegendes*. Barcelona: Dopesa.

Annexos

1. Els apòstols de la Seu

A la portalada major de la catedral de Tarragona s'hi poden veure representades les escultures dels apòstols i dels profetes. En el moment de la construcció, s'hi podien veure trenta figures, de les quals en queden a la vista les dels dotze apòstols i nou profetes. Diuen que això és així perquè cada cent anys cau una d'aquestes estàtues. I quan caigui la darrera, s'acabarà la vida en aquest món. Molts ho han volgut comprovar de primera mà, però mai ningú no ho ha vist... (Samper 2014: 41-42).

Imatge 1: Façana de la catedral de Tarragona, al pla de la Seu, per Emili Samper, 2020

2. La processó de les rates

Temps era temps, al palau d'un noble tarragoní, hi havia una gran nombre de rates que feien de les seves al rebost i al graner, sense que cap criat aconseguís fer res per aturar-les. Un dia, el rei va visitar el palau i, enmig del dinar que el noble li feia en honor seu, van aparèixer les rates, que, entre els crits de les dames de la cort, van fer net de totes les esplèndides viandes que havien preparat. El rei s'aixecà indignat i proclamà:

—No tornaré a posar el peu en aquest palau fins que no hi quedi cap rata!

El noble, que volia que el rei oblidés aquell trist episodi, va manar als seus criats que busquessin el millor gat de tota la comarca. Els criats van obeir diligentment i van portar el millor gat que van trobar. El felí va perseguir les rates per tot el palau, fent la seva feina, però aquelles bestioles, que, a més de molt nombroses, eren més llestes que ell, sempre se li escapaven i s'amagaven en caus molt petits on ell no podia entrar. Un dia, cansat de perseguir-les, va tenir una pensada: com que feia dies que no menjava, estava tan prim que semblava un cadàver i ho va apro-

fitar per fingir que era mort, aguantant la respiració estirat potes enlaire. Les rates hi van caure de quatre grapes i, pensant realment que el gat era mort, van decidir celebrar-ho enterrant-lo amb tots els honors. Van construir una mena de llitera sobre la qual van carregar el cos del gat i, entre totes, el van traslladar cerimoniosament al lloc on el pensaven soterrar. El gat, quan ja havien recorregut més de mig camí, va observar que les rates estaven cansades d'aguantar el seu pes. «Aquesta és la meva!», va pensar. Va fer un gran salt i se les va cruspir totes, l'una rere l'altra.

El noble va recuperar d'aquesta manera el favor del monarca, a qui va poder convidar moltes vegades. Content per haver-se lliurat de la plaga i en agraïment al gat que ho havia fet possible, va fer gravar la seva història en una pedra. Aquesta història escrita en pedra és la que es pot veure en el fris d'un capitell, davant mateix del finestral que dona a la sagristia, en la catedral de Tarragona (Samper 2014: 42-43).

Imatge 2: La processó de les rates, al claustre de la catedral de Tarragona, per Emili Samper, 2016

3. El braç de santa Tecla

Després dels dos miracles viscuts,⁸ santa Tecla va seguir predicant la paraula de Déu. Un dels seus viatges la va portar precisament fins a Tarragona, on es va tancar en una cova als afores de la ciutat, des d'on guaria els malalts. Això va provocar que els metges de la zona es quedessin sense feina. Creient que les seves habilitats provenien del fet que encara era donzella, es van posar d'acord per enviar dos joves que li fessin perdre la virginitat. D'aquesta manera, creien ells, perdria també la seva divinitat. Davant d'aquest nou perill, Tecla fugí a les muntanyes. Quan els dos joves estaven a punt d'atrapar-la, s'obrí de sobte la terra, que es va empassar la donzella i així la protegí del perill. Un cop engolit el seu cos, la terra es va tornar

⁸ Santa Tecla és condemnada dos cops a morir. En primer lloc, a la foguera, però un tempesta apaga el foc; en segon lloc, és llançada als lleons, però les feres no l'ataquen sinó que la protegeixen (vegeu Samper 2014: 73-74).

a tancar i deixà fora només el braç de la donzella, que, sortint de les entranyes de la terra, perdonava i beneïa els seus perseguidors. Aquest fou el tercer i darrer miracle de santa Tecla.

Amb les pedres de la muntanya on van tenir lloc aquests fets es va construir, segles més tard, la capella de Santa Tecla de la catedral de Tarragona. Des d'aleshores, la muntanya rep el nom de la santa.

A la ciutat de Tarragona es venera com a relíquia el braç de santa Tecla, patrona de la ciutat. Al segle xiv, el rei Jaume II va demanar al rei Oixiu d'Armènia les relíquies de la santa. Aquest hi accedí, a canvi de diferents béns (cavalls, or, queviures...), i lliurà les relíquies als ambaixadors del monarca català, que les van dipositar al monestir de Sant Cugat, excepte els ossos d'un dels braços, que es van traslladar a Tarragona. L'any 1811, durant l'assalt de les tropes franceses a la ciutat en la Guerra del Francès, la relíquia va desaparèixer. Per aquest motiu, el 1814 el monestir de Sant Cugat va lliurar a la ciutat de Tarragona el segon braç de la santa, perquè se'n pogués continuar la veneració.

I vet aquí que, a finals del segle xx, durant la rehabilitació d'una de les cases de la Part Alta de la ciutat, es va trobar rere una paret una arqueta amb ossos d'un braç humà. Els estudis posteriors van certificar que es tractava del braç desaparegut durant la Guerra del Francès. Des d'aleshores, la catedral de Tarragona té en custòdia no només el braç protagonista de la llegenda, sinó també l'altre (Samper 2014: 75-76).

Imatge 3: Capella de sant Pau al claustre del Seminari de Tarragona, per Xavi López, 2012

4. La cambra fosca

Durant l'estada a Tarraco de l'emperador Octavi August, va tenir lloc la promulgació del famós edicte d'empadronament general dels habitants de tot l'Imperi romà. Com a conseqüència d'aquest edicte, la Verge Maria i sant Josep van haver de peregrinar des de Natzaret fins a Betlem i va ser aquest el motiu pel qual el nen Jesús va néixer en aquest lloc.

Seguint el costum romà, l'edicte es va llegir des del balcó de la torre del Pretori, l'any 26 abans de Crist. A causa dels enfrontaments bèl·lics de l'Imperi, August va decidir suspendre'n l'execució fins a la derrota dels pobles càntabres, germànics i de la Gàl·lia. Després de les victòries militars, el primer emperador romà va donar via lliure a l'edicte, ara ja des de Roma, conservant, però, el lloc on s'havia llegit.

Des del moment de la lectura d'aquell edicte, aquella cambra de la torre del Pretori es va quedar a les fosques i el sol mai més no va entrar per aquella finestra, tot i l'orientació a migjorn. Per això va rebre el nom de «cambra fosca».

Altres veus expliquen que aquesta mateixa cambra ha estat l'escenari de dos episodis històrics més. Així, va ser també des d'aquest balcó des d'on es va donar a conèixer un altre edicte famós: el decret del rei Herodes que ordenava degollar tots els innocents. També en aquesta cambra hi va ser empresonat l'apòstol sant Pau durant l'estada a Tarragona, motiu pel qual no hi entraria tampoc el sol des de l'exterior (Samper 2014: 35-36).

Imatge 4: Torre del Pretori, per Emili Samper, 2020

5. *El càstig de Pilat*

Després de la crucifixió de Jesús, Pilat va rebre la visita d'un noble romà, acompanyat de la guàrdia pretoriana, que li va lliurar un pergami enviat per l'emperador Tiberi. Les ordres eren clares: aquell noble era el seu successor i ell havia d'anar a Roma a comparèixer davant de l'autoritat de l'emperador per donar compte de la seva conducta per haver vessat la sang de Jesús.

Pilat va comparèixer davant Tiberi, que el va desterrar a Tarraco, on va ser empresonat i tancat a la torre del Pretori sense veure la llum del sol, i on s'estigué fins a la mort de l'emperador.

Tancat dins la torre, Pilat no podia ni treure el cap per la finestra. Cada cop que ho intentava, els tarragonins mostraven la seva indignació increpant-lo i apedregant-lo. Fins i tot es negaven a servir-lo, i els únics que s'hi van mostrar disposats van ser els veïns de Sarral. Per aquest motiu, diuen les males veus, són coneguts amb el nom de «jueus».

Com se sap, Pilat es va rentar les mans davant la mort de Jesús, motiu pel qual li van quedar tacades de sang. Per més que se les rentava, no aconseguia netejar-se-les. I les taques que es conserven encara avui a les parets d'aquell castell són les de les seves mans.

Després de l'estada de Pilat, el castell va quedar embruixat i ningú no hi va voler tornar a viure. Tothom qui ho intentava patia desgràcies de tota mena. Per aquest motiu, l'espai fou destinat a presó i va prendre el nom de «torre de Pilat».

Altres cronistes expliquen que no va ser aquest Pilat el que va estar empresonat dins la torre, sinó un tarragoní anomenat també Pilat. Aquest pretor romà s'hi va refugiar penedit per haver abandonat Jesús durant la crucifixió (Samper 2014: 36-37).

6. *La casa Castellarnau*

Al carrer dels Cavallers de Tarragona s'hi aixeca una de les cases senyoriales més conegudes de la ciutat. Es tracta de la casa Castellarnau, residència d'aquesta família durant molts segles. S'explica que, fa molts anys, entre el final del segle XIX i el començament del XX, la família dels Castellarnau va tenir una immensa alegria quan la senyora de la casa va tenir una nena, que van batejar amb el nom de Carolina. Aquesta alegria per l'arribada al món d'una nova criatura es va convertir en tristesa quan van veure que, ja des de petita, Carolina tenia una salut molt delicada. Hi ha qui diu que patia una severa esquizofrènia. Fos aquest el motiu o un altre, la qüestió és que els pares la van voler protegir de tal manera que van decidir tancar-la dins d'una de les habitacions de la casa, que van tapiar per tal d'aïllar-la del món exterior. L'únic consol de Carolina era un bonic piano de cua que la nena tenia en aquesta habitació i que tocava cada dia, i els llibres que podia llegir a la biblioteca de la casa. Tot i els esforços dels pares, Carolina va morir ben joveneta al cap de pocs anys, amb l'única companyia del seu piano.

Expliquen els veïns que, algunes nits, es pot sentir per tot el carrer la bonica melodia d'un piano procedent d'aquella habitació on havia estat tancada Carolina durant els seus pocs anys de vida. I que els llibres que encara es conserven a la biblioteca canvien misteriosament de lloc. L'ànima d'aquesta nena no ha aconseguit, encara, trobar la pau i hi ha qui diu que en aquesta casa, avui deshabitada, es nota la seva presència, que busca algú amb qui poder jugar... (Samper 2014: 110-11).

Imatge 5: Casa Castellarnau, per Emili Samper, 2020

7. Les tres fonts

En temps de l'emperador Maximià, el prefecte Dacià fou enviat a Tarragona amb la missió de complir l'edicte que volia fer acabar la religió cristiana. Dacià, veient que les prèdiques i els miracles de sant Magí servien per convertir molts fidels al cristianisme, manà que el capturassin. Els soldats romans el van anar a buscar a la cova de la Brufaganya, on s'havia retirat per fer-hi vida eremítica, i el van portar a Tarragona en presència del prefecte. Aquest ordenà a l'eremita que reneguéss de Déu, però Magí s'hi negà. Dacià el va fer encadenar i tancar en una garjola.

Davant d'aquests fets, Déu volgué castigar el responsable de perseguir i turmentar el seu fidel creient i va fer que el dimoni prengués possessió de la seva filla. Dacià va fer cridar tots els metges de la comarca, però no n'hi hagué cap que aconseguís alliberar la seva filla del dimoni. Un dia, en un dels atacs, van sentir com el dimoni deia que no abandonaria el cos d'aquella noia si sant Magí no li ho manava. Dacià va ordenar que traguessin l'eremita de la presó on l'havia tancat i el va fer comparèixer davant de la seva filla. Sant Magí sentí compassió per aquella noia i resà per alliberar-la. El que no havien aconseguit els servents del prefecte ho va aconseguir la fe de l'eremita. La filla de Dacià, agraïda a sant Magí per haver-la alliberat del dimoni, li va demanar al seu pare que li concedís la llibertat. La reacció del prefecte fou, però, la contrària i ordenà que tornessin a tancar l'anacoreta, aquest cop en una garjola encara més fosca que l'anterior, per fer-lo torturar l'endemà.

Però aquella mateixa nit, de sobte, van aparèixer uns àngels que van trencar les cadenes que lligaven sant Magí de peus i mans i van obrir les portes que el privaven de la llibertat. L'eremita, veient-se lliure, agraí a Déu la seva ajuda i sortí pel portal de la muralla anomenat «del Carro», deixant enrere Tarragona i tornà a la

seva cova, a la Brufaganya. Assabentat de la seva fugida, Dacià ordenà immediatament que el perseguissin. I va succeir que els que sortien de Tarragona per aquell mateix portal pel qual havia fugit sant Magí es tornaven cecs o morien, així que els seus perseguidors van prendre una altra ruta.

Finalment, van arribar a la cova, on van trobar el sant, que resava. El van agafar violentament i el van arrossegar de tornada cap a Tarragona, colpejant-lo sense pietat. Cansats del llarg trajecte i assedegats per la forta calor, els soldats van demanar a sant Magí que els donés aigua. Sant Magí, oblidant les injúries i els maltractaments rebuts, va agafar el seu gaiato i, picant tres cops a la roca viva, en va fer sortir tres fonts, de les quals rajava una aigua ben fresca. Els soldats van calmar la set i tot seguit es van quedar adormits. Sant Magí va tornar de nou a la seva cova. Quan els soldats es van despertar, veient que el sant havia marxat, van tornar enfurismats a la cova, el van agafar i el van degollar. I allí on morí sant Magí es construí, temps després, la capella que porta el seu nom.

Diuen que, després d'haver-lo matat, els soldats van tornar a les fonts que havia fet brollar el sant per calmar la seva set. Però no ho van poder fer perquè l'aigua s'havia tornat amarga. I en el camí que anava des de la cova fins a les fonts van trobar, en cada punt on havia caigut sang del sant, uns rosers molt petits, amb unes roses d'un color roig molt viu, testimoni del patiment sofert per l'anacoreta (Samper 2014: 81-83).

Imatge 6: capella de Sant Magí a Tarragona, per Emili Samper, 2017